

Conselleria d'Educació, Cultura i Esport

RESOLUCIÓ de 17 de maig de 2021, de la Direcció General de Cultura i Patrimoni, per la qual s'incoa un expedient per a declarar bé immaterial de rellevància local la Foguera de la Mare de Déu de Loreto, de Venta del Moro.

[2021/5603]

L'article 1.3 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, estableix que formen part del patrimoni cultural valencià, en qualitat de béns immaterials del patrimoni etnològic, les creacions, els coneixements, les tècniques, les pràctiques i els usos més representatius i valuosos de les formes de vida i de la cultura tradicional valenciana.

Els articles 15.5 i 55 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, estableix que s'inclouran en la secció cinquena de l'Inventari general del patrimoni cultural valencià, amb la qualificació de béns immaterials de rellevància local, les creacions, els coneixements, les pràctiques, les tècniques, els usos i les activitats més representatius i valuosos de la cultura i les formes de vida tradicionals valencianes. Igualment s'hi inclouran els béns immaterials que siguen expressions de les tradicions del poble valencià en les seues manifestacions musicals, artístiques, gastronòmiques o d'oci, i, especialment, aquelles que han sigut objecte de transmissió oral i les que mantenen i potencien l'ús del valencià.

Vistos els informes tècnics favorables a la incoació de l'expedient de declaració de bé immaterial de rellevància local, emesos pel Servei de Patrimoni Cultural i per la Comissió Tècnica per a l'Estudi i Inventari del Patrimoni Immateral, i de conformitat amb aquests; fent ús de les facultats que confereixen l'article 56 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià; i l'article 19.1 del Decret 62/2011, de 20 de maig, pel qual es regula el procediment de declaració i el règim de protecció dels béns de rellevància local, resolc:

Primer

Incoar un expedient per a declarar bé immaterial de rellevància local la Foguera de la Mare de Déu de Loreto de Venta del Moro i procedir a inscriure-la en la secció cinquena de l'Inventari general del patrimoni cultural valencià.

Segon

En atenció a allò que disposa l'article 56 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, de la Generalitat Valenciana, del patrimoni cultural valencià, en l'annex que s'adjunta a aquesta resolució es determinen els valors del bé que justifiquen aquesta declaració i es descriuen els detalls que permeten identificar-lo amb precisió.

Tercer

La protecció de la Foguera de la Mare de Déu de Loreto de Venta del Moro, com a patrimoni cultural immaterial, es concretarà en les mesures següents:

- a) Realitzar tasques d'identificació, descripció, investigació, estudi i documentació amb criteris científics.
- b) Incorporar els mitjans disponibles en suports materials perquè en garantisquen la protecció i preservació.
- c) Vetlar pel desenvolupament normal i la pervivència d'aquesta manifestació cultural, així com tutelar la conservació dels seus valors tradicionals i la seua transmissió a les generacions futures.

Qualsevol canvi que sobrepassa el desenvolupament normal dels elements que formen aquesta manifestació cultural s'haurà de comunicar a la direcció general competent en matèria de patrimoni cultural per a la seua autorització administrativa, si és el cas, i consegüent modificació d'aquesta resolució.

Les accions de salvaguarda que es projecten hauran de tindre en compte, de manera molt especial, els riscos de desvirtuació que es podrien derivar del turisme massiu, així com la necessitat de valorar i protegir adequadament els oficis tradicionals associats a aquesta manifestació.

Conselleria de Educación, Cultura y Deporte

RESOLUCIÓN de 17 de mayo de 2021, de la Dirección General de Cultura y Patrimonio, por la cual se incoa un expediente para declarar bien inmaterial de relevancia local la Hoguera de la Virgen de Loreto, de Venta del Moro. [2021/5603]

El artículo 1.3 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, establece que forman parte del patrimonio cultural valenciano, en calidad de bienes inmateriales del patrimonio etnológico, las creaciones, los conocimientos, las técnicas, las prácticas y los usos más representativos y valiosos de las formas de vida y de la cultura tradicional valenciana.

Los artículos 15.5 y 55 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano, establece que se incluirán en la sección quinta del Inventario general del patrimonio cultural valenciano, con la calificación de bienes inmateriales de relevancia local, aquellas creaciones, conocimientos, prácticas, técnicas, usos y actividades más representativas y valiosas de la cultura y las formas de vida tradicionales valencianas. Igualmente se incluirán los bienes inmateriales que sean expresiones de las tradiciones del pueblo valenciano en sus manifestaciones musicales, artísticas, gastronómicas o de ocio, y en especial, aquellas que han sido objeto de transmisión oral y las que mantienen y potencian el uso del valenciano.

Vistos los informes técnicos favorables a la incoación del expediente de declaración de bien inmaterial de relevancia local, emitidos por el Servicio de Patrimonio Cultural y por la Comisión Técnica para el Estudio e Inventario del Patrimonio Inmaterial, y de conformidad con los mismos; haciendo uso de las facultades que confieren el artículo 56 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del patrimonio cultural valenciano; y el artículo 19.1 del Decreto 62/2011, de 20 de mayo, por el que se regula el procedimiento de declaración y el régimen de protección de los bienes de relevancia local, resuelvo:

Primero

Incoar un expediente para declarar bien inmaterial de relevancia local la Hoguera de la Virgen de Loreto de Venta del Moro y proceder a su inscripción en la sección quinta del Inventario general del patrimonio cultural valenciano.

Segundo

En atención a aquello que dispone el artículo 56 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, de la Generalitat Valenciana, del patrimonio cultural valenciano, en el anexo que se adjunta a esta resolución se determinan los valores del bien que justifican esta declaración y se describen los detalles que permiten identificarlo con precisión.

Tercero

La protección de la Hoguera de la Virgen de Loreto de Venta del Moro, como patrimonio cultural inmaterial, se concretará en las medidas siguientes:

- a) Realizar labores de identificación, descripción, investigación, estudio y documentación con criterios científicos.
- b) Incorporar los medios disponibles en apoyos materiales para que garanticen su protección y preservación.
- c) Velar por el normal desarrollo y la pervivencia de esta manifestación cultural, así como tutelar la conservación de sus valores tradicionales y su transmisión a las generaciones futuras.

Cualquier cambio que sobrepase el desarrollo normal de los elementos que forman esta manifestación cultural tendrá que comunicarse a la dirección general competente en materia de patrimonio cultural para su autorización administrativa, en su caso, y consiguiendo modificación de esta resolución.

Las acciones de salvaguardia que se proyectan tendrán que tener en cuenta, de manera muy especial, los riesgos de desvirtuación que podrían derivarse del turismo masivo, así como la necesidad de valorar y proteger adecuadamente los oficios tradicionales asociados a esta manifestación.

La gestió del patrimoni cultural protegit per aquesta declaració de bé de rellevància local immaterial correspon a l'Ajuntament de Venta del Moro i a la seua comunitat veïnal.

Quart

Notificar la present resolució a les persones interessades en el procediment.

València, 17 de maig de 2021.- La directora general de Cultura i Patrimoni: Carmen Amoraga Toledo.

ANNEX

1. Identificació

A. Identificació geogràfica

Venta del Moro (altiplà de Requena-Utiel, València) La Derrubiada i serra del Rubial (Venta del Moro)

B. Àmbit

Creences, rituals festius i altres pràctiques cerimonials.

C. Tipologia

Bé immaterial de rellevància local. Rituals festius.

D. Denominació principal i altres

Foguera de la Mare de Déu de Loreto. Popularment, tot i que es fan diverses fogueres al terme (Sant Julià «el Cestero», Sant Antoni, Sant Francesc Xavier), aquesta és coneguda com «la Foguera», ja que és la de més importància per al veïnat i la que tenen més interioritzada.

E. Comunitats o persones relacionades amb l'element

En la confecció i la crema participa absolutament tot el poble, sense distinció d'edats i sexe. A la tradicional tala de pins per part dels agricultors s'han incorporat des de 2012 les dones, les quals aporten el seu propi tractor de pins, i també els xiquets, que, guiats per adults, participen amb les primeres aportacions de llenya a la gran foguera. Sol ser habitual que en tala de pins a la muntanya coincideixen fins a tres generacions. En el moment de confecció de la foguera, tot el poble amb alegria acompanya els més de vint tractors carregats de pins que hi solen participar, mentre s'observa com es va descarregant la fusta talada aquell mateix matí. En la cercavila que es dirigeix a la foguera per a iniciar-ne la crema participen les autoritats locals, convidats i la banda de la Unió Musical de Venta del Moro. Una vegada que crema la foguera, la tradició marca que les famílies puguen al campanar per a voltejar les campanes manualment, mentre d'altres del mateix grup visiten la imatge de la Mare de Déu de Loreto i es fotografien davant seu la vespra de la seua festa.

L'Ajuntament dona suport logístic a tota la festa, sufragant l'esmorzar i el dinar de tots els que participen en la tala de pins (uns 150 homes i dones), a més d'aportar la pólvora. La comissió de festes amb la comitiva festiva, formada per reines, dames i «damos» (els seus acompanyants masculins) són els protagonistes en la cercavila i en l'encesa de la pira.

Dins de la festa, hi ha tres o quatre persones d'experiència i edat avançada que el conjunt de llenyaters respecten, les quals van donant les instruccions perquè es complisca el ritual amb puntualitat, tenint sempre en compte les normes marcades per l'autoritat forestal, per tal que es desenvolupe el tradicional protocol festiu de manera harmònica, amb la qual cosa s'accentuen els llaços de convivència que han marcat el costum.

Ateses les grans dimensions que adquireix la foguera, amb l'amuntegament de la càrrega de vint o més tractors, està prevista la presència habitual de dues cisternes de bombers per a evitar incidents inesperats i salvaguardar de riscos l'acte, els veïns i els assistents.

F. Descripció breu

És una gran foguera confeccionada des que es conserva memòria en la vespra de la festivitat local de la Mare de Déu de Loreto, el 9 de

La gestión del patrimonio cultural protegido por esta declaración de bien de relevancia local inmaterial corresponde al Ayuntamiento de Venta del Moro y a su comunidad vecinal.

Cuarto

Notificar la presente resolución a les persones interessades en el procedimiento.

València, 17 de mayo de 2021.- La directora general de Cultura y Patrimonio: Carmen Amoraga Toledo.

ANEXO

1. Identificación

A. Identificación geográfica

Venta del Moro (meseta de Requena-Utiel, Valencia). La Derrubiada y sierra del Rubial (Venta del Moro).

B. Ámbito

Creencias, rituales festivos y otras prácticas ceremoniales.

C. Tipología

Bien inmaterial de relevancia local. Rituales festivos.

D. Denominación principal y otros

Hoguera de la Virgen de Loreto. Popularmente, aunque son varias las hogueras que se realizan en el término (San Julián el Cestero, San Antón, San Francisco Javier), esta es conocida como «la Hoguera» por ser la de mayor importancia para la vecindad y la que tienen más interiorizada.

E. Comunidades o personas relacionadas con el elemento.

En la confección y quema participa absolutamente todo el pueblo, sin distinción de edades y sexo. A la tradicional tala de pinos por parte de los agricultores se han incorporado desde 2012 las mujeres, las cuales aportan su propio tractor de pinos, y también los niños, que guiados por adultos participan con los primeros aportes de lenya a la gran hoguera. Suele ser habitual que en tala de pinos en el monte coinciden hasta tres generaciones. En el momento de confección de la hoguera, todo el pueblo alborozado acompaña a los más de veinte tractores cargados de pinos que suelen participar, mientras se observa cómo se va descargando la madera talada esa misma mañana. En el pasacalle que se dirige a la hoguera para dar comienzo a su quema participan las autoridades locales, invitados y la banda de la Unión Musical de Venta del Moro. Una vez prendida la hoguera, la tradición marca que las familias suban al campanario para voltear las campanas manualmente, mientras otras del mismo grupo visitan a la imagen de la Virgen de Loreto y se fotografian ante ella en el día de la víspera de su fiesta.

El Ayuntamiento da apoyo logístico a toda la fiesta, sufragando el almuerzo y comida de todos los que participan en la tala de pinos (unos 150 hombres y mujeres), además de aportar la pólvora. La comisión de fiestas con la comitiva festiva, formada por reinas, damas y «damos» (sus acompañantes masculinos) son los protagonistas en el pasacalle y en el encendido de la pira.

Dentro de la fiesta, hay tres o cuatro personas de experiencia i edad avanzada a las que el conjunto de leñadores respetan, las cuales van dando las instrucciones para que se cumpla el ritual con puntualidad, atendiendo siempre a las normas marcadas por la autoridad forestal, con objeto de que se desarrolle la tradicional protocolo festivo de forma armónica, acentuando los lazos de convivencia que han marcado la costumbre.

Dada las grandes dimensiones que adquiere la hoguera, con el amontonamiento de la carga de veinte o más tractores, está prevista la presencia habitual de dos cubas de bomberos para evitar incidentes inesperados y salvaguardar de riesgos el acto, a los vecinos y a sus asistentes.

F) Descripción breve

Es una gran hoguera confeccionada desde que se conserva memoria en la víspera de la festividad local de la Virgen de Loreto, el 9 de

desembre, sense acomodar-se el ritu a les dates que puguen marcar els caps de setmana. Disposa d'un guió no escrit, interioritzat per la comunitat veïnal, que es compleix amb puntualitat i rigor: a les nou del matí s'ajunten en un bar de la localitat per a esmorzar tots aquells veïns i gent propera que es disposen a confeccionar la foguera. Finalitzat l'esmorzar, tots els participants (superen el centenar), es dirigeixen amb tractors (una vintena) cap al lloc senyalitzat prèviament pels agents forestals per a dur a terme la tala selectiva de pins blancs.

Amb un rigor laboral exemplar i d'harmonia veïnal, que no consent bromes en aquesta fase del ritu davant de la possible perillositat, es divideixen els homes en tres grups. Els més experimentats tallen els pins amb motoserres i netegen les branques amb l'ajuda de destrall, uns altres traslladen la llenya al tractor, i un tercer grup es dedica a organitzar la fusta dins del remolc per a aconseguir una càrrega completa i correcta. Els troncs més grans, que són portats entre diversos homes, es depositen al fons del remolc i a mesura que s'ascendeix en altura es va rematant amb llenya de menys calibre i més vistosa, deixant els brançatges i les acícules dels pins perquè penjen cap a l'exterior del remolc. Amb dues o tres hores de dedicació i gràcies a la massiva participació veïnal els pins i la llenya es tallen i s'arreglen en una vintena o més de remolcs.

Acabada la tasca principal i de més risc, s'inicia un moment de recés en el qual comencen a aflorar les bromes entre els participants. Prèviament, alguns homes s'han dedicat a confeccionar una xicoteta foguera per a rostir i preparar el dinar dels participants, consistent en el rostit d'embotit i carn, que s'acompanya amb adobats i aperitius que aporten els mateixos particulars. El dinar s'efectua al camp i a peu dret, entre riures i bromes, entorn d'una taula habilitada al centre del grup, al voltant de la qual els llenyaters van picant. Acabat el dinar, després dels moments de xala i diversió, tractors i cotxes enfilen cap a Venta del Moro, no sense parar abans dues vegades a la carretera (prop de l'aldea de Casas de Moya i del caseriu de Casa Nueva), on es boten petards. L'última parada es fa a l'entrada a la població, on s'apuren tots els morterets.

Molts ventamorins esperen a l'entrada de la població la desfílada triomfal i emocionant costera amunt dels remolcs carregats amb tota la llenya, que es presenta molt ben organitzada fins al caramull de la seua capacitat. Quan la comitiva entra al poble, després de les parades de rigor per a recuperar forces amb cobs, cafés, begudes i bromes, entre les quatre i les cinc de la vesprada, es procedeix a la confecció de la foguera a la plaça de l'església, un acte que gran part de la població espera expectant. Els tractors, d'un en un, van descarregant la fusta, mentre una màquina de pala excavadora la va apilant i arreglant amb mestria. Una vegada culminat el procés, els veïns que envolten el monument de la pira aprofiten per a fer-se fotografies amb els seus familiars i amics, mentre es reparteixen els pastissos comprats al forn de la localitat mitjançant la recollida voluntària de donatius entre els participants. És costum singular i antic tastar el vi de Venta del Moro, ja que és una comarca especialitzada en la producció vitivinícola.

A les set de la vesprada, es procedeix a l'acte denominat «pegar chista», amb el qual es procedeix a l'encesa de la foguera comunal davant d'una multitud. La comitiva d'autoritats, reines i les seues corts d'honor, comptant amb l'acompanyament de la Unió Musical de Venta del Moro, ixen de l'Ajuntament i es dirigeixen a la plaça de l'església, on la reina de les festes de l'any en qüestió bota foc a la foguera. L'encesa s'inicia amb una traca prèviament disposada per un pirotècnic al voltant de la pira. Quasi immediatament sorgeixen flames enormes, el soroll de la crepitació és intens, les gents s'aparten davant de la calor que desprén la foguera, mentre es reparteix vi amb algun acompanyant alimentari i comencen a sonar a rebat les campanes percudides per mitjà del volteig manual dels veïns. L'ambient comunitari i multitudinari que es genera al voltant de l'encesa de la foguera accentua els llaços del veïnatge en aquesta ineludible cita anual vinculada a les festes patronals. Segons les circumstàncies atmosfèriques, i especialment la circulació del vent en els dies en què se celebra, la foguera pot tardar a consumir-se un, dos i fins a tres dies, però la mateixa nit de l'encesa, grups de veïns van retirant brases i rostint embotit de la terra al seu voltant fins a l'alba.

L'alba del 10 de desembre s'inicia amb la «desperta» pròpia del dia gran. En aquesta jornada, la processó de la Mare de Déu de Loreto eixirà a la plaça de l'església després de l'ofici litúrgic, en què la foguera

diciembre, sin acomodarse el rito a las fechas que puedan marcar los fines de semana. Dispone de un guió no escrito, interiorizado por la comunidad vecinal, que se cumple con puntualidad y rigor: a las nueve de la mañana se juntan en un bar de la localidad para almorzar todos aquellos vecinos y allegados que se disponen a confeccionar la hoguera. Finalizado el almuerzo, todos los participantes (superan el centenar), se dirigen con tractores (una veintena) hacia el lugar previamente señalado por los agentes forestales para realizar la tala selectiva de pins carrascos.

Con un ejemplar rigor laboral y de armonía vecinal, que no consiente bromas en esta fase del rito ante su posible peligrosidad, se divide a los hombres en tres grupos. Los más experimentados cortan los pinos con motosierras y limpian las ramas con el auxilio de hacha, otros trasladan la leña al tractor; y un tercer grupo se dedica a organizar la madera dentro del remolque para conseguir una carga completa y correcta. Los troncos mayores, que son portados entre varios hombres, se depositan en el fondo del remolque y a medida que se asciende en altura se va rematando con leña de menor calibre y más vistosa, dejando los ramajes y acículas de los pinos para que pendan hacia el exterior del remolque. Con dos o tres horas de dedicación y gracias a la masiva participación vecinal los pinos y leñas son cortados y arreglados una veintena o más de remolques.

Acabada la labor principal y de mayor riesgo, se inicia un momento de receso en el que empiezan a aflorar las bromas entre los participantes. Prèviament, algunos hombres se han dedicado a confeccionar una pequeña hoguera para asar y preparar la comida de los participantes, consistente en el asado de embutido y carne, acompañándolo con encurtidos y aperitivos que aportan los propios particulares. La comida se efectúa en el campo y de pie, entre risas y bromas, en torno a una mesa habilitada en el centro del grupo, alrededor de la cual los leñadores van picando. Acabada la comida, tras los momentos de jerga y diversión, tractores y coches enfilan hacia Venta del Moro, no antes sin parar dos veces en la carretera (cerca de la aldea de Casas de Moya y del caserío de Casa Nueva) donde se explotan petardos. La última parada se hace en la entrada a la población, donde se apuran todos los morteretes.

Muchos venturreños esperan en la entrada de la población el triunfal y emocionante desfile cuesta arriba de los remolques cargados con toda la leña, que se presenta muy bien organizada hasta el colmo de su capacidad. Cuando la comitiva entra en el pueblo, tras las paradas de rigor para recuperar fuerzas con coplas, cafés, bebidas y chanzas, entre las cuatro y las cinco de la tarde, se procede a la confección de la hoguera en la plaza de la iglesia, un acto que gran parte de la población espera expectante. Los tractores, de uno en uno, van descargando la madera, mientras una máquina de pala excavadora la va apilando y arreglando con maestría. Culminado el proceso, los vecinos que rodean el monumento de la pira aprovechan para hacerse fotografías con sus familiares y amigos, mientras se reparten los pasteles comprados en el horno de la localidad mediante la recolecta voluntaria de donativos entre los participantes. Es costumbre singular y antigua catar el vino de Venta del Moro por ser una comarca especializada en la producción vitivinícola.

A las siete de la tarde, se procede al acto denominado «pegar chista» con el cual se procede al encendido de la hoguera comunal ante una muchedumbre. La comitiva de autoridades, reinas y sus cortes de honor, contando con el acompañamiento de la Unión Musical de Venta del Moro, salen del Ayuntamiento y se dirigen a la plaza de la iglesia, donde la reina de las fiestas de ese año prende la hoguera. El encendido se inicia con una traca prèviament disposada per un pirotècnic entorn a la pira. Casi de inmediato surgen enormes llamas, el ruido del crepitar es intenso, las gentes se apartan ante el calor que desprende la hoguera, mientras se reparte vino con algún acompañante alimenticio y empiezan a sonar a rebato las campanas percudidas mediante el volteo manual de los vecinos. El ambiente comunitario y multitudinario que se genera en torno al encendido de la hoguera acentúa los lazos de la vecindad en esta ineludible cita anual vinculada a las fiestas patronales. Según las circunstancias atmosféricas, y en especial la circulación del viento en esos días, la hoguera puede tardar en consumirse uno, dos y hasta tres días, pero esa misma noche del encendido grupos de vecinos van retirando ascuas y asando embutido de la tierra a su alrededor hasta el alba.

En el amanecer del 10 de diciembre se inicia con la «desperta» propia del día grande. En esa jornada, la procesión de la Virgen de Loreto saldrá a la plaza de la iglesia tras el oficio litúrgico, donde la hoguera

es manté cremant i fumejant. Des de l'any 2012, les dones s'han unit a la festa d'una manera natural aportant la seua pròpia càrrega de llenya i realitzant el seu propi dinar a la muntanya. També s'ha introduït una convocatòria especial per als xiquets, que, acompanyats dels seus pares, ixen a una muntanya pròxima a la població per a participar en la tala i la càrrega de llenya. D'aquesta manera s'assegura la transmissió intergeneracional d'un ritu que s'interioritza des de la infància. Tradicionalment, els adolescents s'han organitzat autònomament per a aportar la seua pròpia càrrega de fusta.

2. Marc espacial

a) Localització

Terme municipal de Venta del Moro. La gran massa forestal que envolta les gorges del riu Cabriol ha constituït la font ancestral de provisió de pins per a la foguera. Des de la inauguració del Centre d'Interpretació de les Gorges del Cabriol, com a centre de gestió del parc natural, s'ha assegurat i confirmat la plena sostenibilitat de les talses sota les pautes forestals consignades. El lloc habitual de la tala de pins és la Derrubiada, als voltants de les gorges del Cabriol, una gran superfície poblada pel pi blanc o *halepensis*. Després de la tala de pins, els tractors carregats marxaran cap a la població en un recorregut d'uns quinze quilòmetres.

b) Recorregut

S'esmorza i es parteix amb tractors i cotxes des del poble de Venta del Moro fins al lloc triat pels agents forestals per a realitzar la tala selectiva de pins. Aquesta sol ser la muntanya de l'àrea coneguda com la Derrubiada, extensa zona que segons el lloc triat pot estar a una distància d'entre 12 i 17 quilòmetres del poble. Es menja en germanor al camp, a prop de l'aldea de Casas de Moya. La tractorada avança cap a Venta del Moro fent dues parades en el recorregut: a l'entrada de l'aldea de Casas de Moya i al caseriu de Casa Nueva.

A l'entrada del poble, al lloc anomenat «Desvíe», es detenen els tractors i s'esgota la pólvora entre els participants. Comença el recorregut dels tractors cap a la plaça de l'església davant de l'expectació de la resta dels veïns que esperen la comitiva des de l'entrada de la població. A la plaça de l'església, en un terra condicionat des de fa anys amb llambordes especials, es van depositant tots els pins tallats en un procés que dura una hora i mitja.

A les set de la vesprada, des de l'Ajuntament, s'inicia una cercavila que es dirigeix pel carrer Colón, carrer Manzana i carrer Doctor Fleming fins a la plaça de l'església, on s'ha alçat la gran foguera i està la gent congregada.

El següent espai seria el campanar de l'església parroquial, on la gent comença a pujar i a voltejar les campanes manualment, com també el mateix interior del temple, on es troba la imatge de la Mare de Déu de Loreto, a la qual es resa. És costum fer-se fotografies davant de la talla envoltada de les ofrenes que se li van depositar el dia anterior, 8 de desembre. A la nit, els veïns solen acudir a la foguera per a rostir embotit de porc i carn de corder.

3. Marc temporal

a) Calendari

Es realitza una vegada a l'any, el 9 de desembre, vespra de la festivitat patronal de la Mare de Déu de Loreto. És important destacar que tot aquest protocol s'executa en dates hivernals, amb el fred propi d'una terra d'interior. També que es respecta la data del calendari en la vespra de la patrona, encara que siga laborable, i que en cap cas es trasllada a un cap de setmana. La cita es presenta amb un fort caràcter identitari per a la comunitat veïnal, i per això tant els residents com els no residents (generalment fills del poble) acoblen els seus calendaris laborals personals per a tindre lliures els dies 9 i 10 de desembre i, d'aquesta manera, assistir als actes de la festivitat. Per tant, es respecta la pauta i el ritme temporal sense ingerències ni pressions externes.

b) Periodicitat

Anual. Des de temps immemorials s'ha anat desenvolupant, amb l'excepció de la interrupció durant la Guerra Civil de 1936-1939.

4. Descripció i caracterització

a) Orígens documentats o atribuïts

La foguera de la mare de Déu de Loreto és una «foguera de vespres» que se celebra el dia anterior a la festivitat de la Mare de Déu de Loreto, i amb això presenta els trets característics d'una celebració

se mantiene ardiendo y humeando. Desde el año 2012, las mujeres se han unido a la fiesta de una manera natural aportando su propia carga de leña y realizando su propia comida en el monte. También se ha introducido una convocatoria especial para los niños que acompañados de sus padres salen a un monte cercano a la población para participar en la tala y carga de leña. De esta forma se asegura la transmisión intergeneracional de un rito que se interioriza desde la infancia. Tradicionalmente, los adolescentes se han organizado autónomamente para aportar su propia carga de madera.

2. Marco espacial

a) Localización

Término municipal de Venta del Moro. La gran masa forestal que rodea las hoces del río Cabriel ha constituido la fuente ancestral de provisión de pinos para la hoguera. Desde la inauguración del Centro de Interpretación de las Hoces del Cabriel, como centro de gestión del Parque Natural, se ha asegurado y confirmado la plena sostenibilidad de las talas bajo las pautas forestales consignadas. El lugar habitual de la tala de pinos es la Derrubiada, en las inmediaciones de las hoces del Cabriel, una gran superficie poblada por el pino carrasco o *halepensis*. Tras la tala de pinos, los tractores cargados marcharán hacia la población en un recorrido de unos quince kilómetros.

b) Recorrido

Se almuerza y se parte con tractores y coches desde el pueblo de Venta del Moro hasta el lugar elegido por los agentes forestales para realizar la tala selectiva de pinos. Este suele ser el monte del área conocida como la Derrubiada, extensa zona que según el lugar elegido puede estar a una distancia de 12 a 17 kilómetros del pueblo. Se come en hermandad en el campo, cerca de la aldea de Casas de Moya. La tractorada avanza hacia Venta del Moro haciendo dos paradas en el recorrido: a la entrada de la aldea de Casas de Moya y en el caserío de Casa Nueva.

En la entrada del pueblo, en el lugar llamado «Desvíe», se detienen los tractores y se agota la pólvora entre los participantes. Comienza el recorrido de los tractores hacia la plaza de la iglesia ante la expectación del resto de los vecinos que esperan la comitiva desde la entrada de la población. En la plaza de la Iglesia, en un suelo acondicionado desde hace años con adoquines especiales, se va depositando todos los pinos cortados en un proceso que dura una hora y media.

A las siete de la tarde, desde el Ayuntamiento, se inicia un pasacalle que se dirige por la calle Colón, calle Manzana y calle Doctor Fleming hasta la plaza de la iglesia, donde se ha levantado la gran hoguera y la gente congregada.

El siguiente espacio sería el campanario de la iglesia parroquial, donde la gente empieza a subir y a voltear las campanas manualmente, como también el propio interior del templo, donde se encuentra la imagen de la Virgen de Loreto a la que se le reza. Es costumbre hacerse fotografías ante la talla rodeada de las ofrendas que se le depositaron el día anterior, 8 de diciembre. Por la noche, los vecinos suelen acudir a la hoguera para asar embutido de cerdo y carne de cordero.

3. Marco temporal

a) Calendario

Se realiza una vez al año, el 9 de diciembre, víspera de la festividad patronal de la Virgen de Loreto. Es importante resaltar que todo este protocolo se ejecuta en fechas hivernals, y con el frío propio de una tierra de interior. También que se respeta la fecha del calendario en la víspera de la patrona, aunque sea laborable, y que en ningún caso se traslada a un fin de semana. La cita se presenta con un fuerte carácter identitario para la comunidad vecinal, por lo que tanto los residentes como no residentes (generalmente hijos del pueblo) acoplan sus calendaris laborales personales para tener libres los días 9 y 10 de diciembre y, de este modo, asistir a los actos de la festividad. Por tanto, se respeta la pauta y el ritmo temporal sin ingerencias ni presiones externas.

b) Periodicidad

Anual. Desde tiempo inmemorial se ha venido desarrollando, con la excepción de su interrupción durante la Guerra Civil de 1936-1939.

4. Descripción y caracterización

a) Orígenes documentados o atribuidos

La hoguera de la Virgen de Loreto es una «hoguera de vísperas» que se celebra el día anterior a la festividad de la Virgen de Loreto, y con ello presenta los rasgos característicos de una celebración profana,

profana, popular i independent de la festa religiosa que té lloc el dia posterior, encara que manté una estreta correlació amb aquella. És a dir, la foguera està vinculada al patronatge de Venta del Moro.

La primera referència a l'ermita de Venta del Moro és una visita pastoral realitzada en 1579. No s'esmenta l'advocació, però justament és en el segle XVI quan la devoció loreтана més s'expandeix, com va estudiar Ferran Olucha al territori de Castelló, on es van fundar moltes ermites sota aquesta advocació mariana («El arte en el siglo XVI», en *Historia de Castellón*, Prensa Valenciana, 1992, p. 323). La seua veneració va ser aconsellada pel papa Juli II en 1507, la qual cosa va estendre molt la seua advocació en ermites i esglésies. A l'aldea de Las Cuevas de Utiel, pròxima a Venta del Moro, el cronista utielà Ballesteros Viana ja esmenta per a mitjan segle XVI la seua ermita dedicada a la Mare de Déu de Loreto.

En 1706 ja hi ha una al·lusió directa a la Mare de Déu de Loreto com a advocació de l'ermita de Venta del Moro quan el sacerdot Pedro Domínguez de la Coba en el seu manuscrit «Antigüedad y cosas memorables de la Villa de Requena», escrit en 1730, quan narra el setge immediatament anterior protagonitzat per les tropes austríacistes durant la Guerra de Successió escriu: «Hi ha una aldea de Requena anomenada Venta del Moro on hi ha una ermita que serveix als veïns d'església, sota l'advocació de la Nostra Senyora de l'Oreto». Així es pot vincular la foguera quasi als orígens fundacionals del poble, que són molt pròxims en data a la construcció de l'ermita i la instauració del seu patronatge. En tot cas, la memòria oral transmesa en el segle XIX ja retrotraïa la foguera a segles precedents. Part d'aquesta memòria oral és recollida per l'antic cronista de Venta del Moro, Feliciano Antonio Yeves, en el capítol denominat «La Hoguera de la Virgen de Loreto» del seu llibre *Cuentos y leyendas de mi pueblo. Venta del Moro* (Venta del Moro, Ayuntamiento, 1997, 305 p.). Només es recorda que s'haja interromput durant la Guerra Civil.

Davant de la dificultat d'assenyalar amb precisió el moment de naixement de la festa i del ritu, tampoc resulta improbable que pugua tindre els orígens en el moment en què l'església de Venta del Moro va deixar de ser un annex de la de Villargordo del Cabriel en 1763 o quan Venta del Moro va adquirir per primera vegada el rang de municipi segregat de Requena en 1813. Una referència que podria ser indicativa del seu inici seria la data d'edificació de la peculiar torre campanar, que utilitza carreus de pedra, moment en el qual la capacitat financera de la feligresia es va mostrar concorde a l'increment de la població de la localitat i amb la posada en explotació de terres fins llavors incultes, és a dir, durant el segle XVIII.

b) Evolució històrica / modificacions

El ritual, fins on arribava la memòria del nostre antic cronista, Feliciano Antonio Yeves (1920-2014), basada en transmissions orals de persones de mitjan segle XIX, ha romàs bastant inalterable.

En el seu moment les carretades de pins eren portades pels majordoms de la Mare de Déu de Loreto, que van arribar als 153 components, la qual cosa va propiciar la monumentalitat de la foguera. El guió és molt semblant al de llavors, encara que en l'actualitat és tot el poble (homes, dones i xiquets) el que participa tant en l'aportació de pins com en la resta del ritual. Els xiquets, guiats pels adults, es van incorporar des de fa anys a fer la seua contribució en llenya. Les dones en 2012 es van organitzar per a portar també el seu tractor de pins. Com que el ritual no ha patit ingerències externes o pressions mediàtiques, s'ha conservat en la seua puresa i originalitat, sense ni tan sols acomodar dates per a propiciar la vinguda de més públic o participants. Tampoc s'ha necessitat una organització intermèdia que prepare i regisca el ritual, perquè el seu desenvolupament està totalment interioritzat per la comunitat veïnal i es realitza d'una manera autònoma i espontània.

c) Personatges: indumentària, pràctiques i funcions

– Persones d'edat avançada considerades de respecte, que són els qui controlen el compliment del ritual amb puntualitat i bona convivència.

– Grup de taladors experts de pins, que utilitzen motoserres i des-trals.

– Grups de portadors de pins que carreguen els tractors.

– Tractoristes i ajudants que organitzen i acomoden els pins en el tractor, col·locant els troncs grans primer, baix a la caixa, la qual es va cobrint i rematant a la part superior amb llenya de menys calibre i més

popular e independiente de la fiesta religiosa que tiene lugar el día posterior, aunque mantiene una estrecha correlación con aquella. Es decir, la hoguera está vinculada al patronazgo de Venta del Moro.

La primera referencia a la ermita de Venta del Moro es una visita pastoral realizada en 1579. No se cita la advocación, pero justamente es en el siglo XVI cuando la devoción loreтана más se expande, como estudió Ferrán Olucha en el territorio de Castellón donde se fundaron muchas ermitas bajo esta advocación mariana («El arte en el siglo XVI», en *Historia de Castellón*, Prensa Valenciana, 1992, p. 323). Su veneración fue aconsejada por el papa Julio II en 1507, lo que extendió mucho su advocación en ermitas e iglesias. En la aldea de Las Cuevas de Utiel, cercana a Venta del Moro, el cronista utielano Ballesteros Viana ya cita para mediados del siglo XVI su ermita dedicada a la Virgen de Loreto.

En 1706 ya existe una alusión directa a la Virgen de Loreto como advocación de la ermita de Venta del Moro cuando el sacerdote Pedro Domínguez de la Coba en su manuscrito «Antigüedad y cosas memorables de la Villa de Requena», escrito en 1730, al narrar el sitio inmediatamente anterior protagonizado por las tropas austracistas durante la Guerra de Sucesión escribe: «Hay una aldea de Requena llamada Venta del Moro donde hay una ermita que sirve a los vecinos de iglesia, bajo la advocación de Nuestra Señora del Oreto». Así se puede vincular la hoguera a casi los orígenes fundacionales del pueblo que son muy cercanos en fecha a la construcción de la ermita y la instauración de su patronazgo. En todo caso, la memoria oral transmitida en el siglo XIX ya retrotraía la hoguera a siglos precedentes. Parte de esta memoria oral es recogida por el antiguo cronista de Venta del Moro, Feliciano Antonio Yeves, en el capítulo denominado «La Hoguera de la Virgen de Loreto» de su libro *Cuentos y leyendas de mi pueblo: Venta del Moro* (Venta del Moro, Ayuntamiento, 1997, 305 p.). Sólo se recuerda su interrupción durante la Guerra Civil.

Ante la dificultad de señalar con precisión el momento de nacimiento de la fiesta y del rito, tampoco resulta improbable que pueda tener sus orígenes en el momento en que la iglesia de Venta del Moro dejó de ser un anejo de la de Villargordo del Cabriel en 1763 o cuando Venta del Moro adquirió por primera vez el rango de municipio segregado de Requena en 1813. Una referencia que podría ser indicativa de su inicio sería la fecha de edificación de su peculiar torre campanario, que utiliza sillares de piedra, momento en el que la capacidad financiera de la feligresía se mostró acorde al incremento de la población de la localidad y con la puesta en explotación de tierras hasta entonces incultas, es decir, durante el siglo XVIII.

b) Evolución histórica / modificaciones

El ritual, hasta donde alcanzaba la memoria de nuestro antiguo cronista, Feliciano Antonio Yeves (1920-2014), basada en transmisiones orales de personas de mediados del siglo XIX, ha permanecido bastante inalterable.

En su momento las carretadas de pinos eran traídas por los mayordomos de la Virgen de Loreto que alcanzó los 153 componentes, lo que propició la monumentalidad de la hoguera. El guion es muy parecido al de entonces, aunque en la actualidad es todo el pueblo el que participa (hombres, mujeres y niños) tanto en el aporte de pinos como en el resto del ritual. Los niños, guiados por los adultos, se incorporaron desde hace años a realizar su contribución en leña. Las mujeres en 2012 se organizaron para traer también su tractor de pinos. Como el ritual no ha sufrido injerencias externas o presiones mediáticas se ha conservado en su pureza y originalidad, sin ni siquiera acomodar fechas para propiciar la venida de más público o participantes. Tampoco se ha necesitado una organización intermedia que prepare y rija el ritual, pues su desarrollo está totalmente interiorizado por la comunidad vecinal y se realiza de una manera autònoma y espontánea.

c) Personajes: indumentaria, prácticas y funciones

– Personas de edad avanzada consideradas de respeto, que son quienes controlan el cumplimiento del ritual con puntualidad y buena convivencia.

– Grupo de taladores expertos de pinos, que utilizan motosierras y hachas.

– Grupos de portadores de pinos que cargan los tractores.

– Tractoristas y ayudantes que organizan y acomoden los pinos en el tractor, colocando los troncos grandes primero, abajo en la caja, la cual se va cubriendo y rematando en la parte superior con leña de menor cali-

vistosa, deixant els brancatges i les acícules dels pins caient cap a l'exterior de manera que quede segur i estètic.

– Grup de persones que preparen el dinar en el moment, consistent en el rostit d'embotit i carn de procedència local.

– Ajuntament que organitza la logística.

– Agents forestals que assenyalen el lloc de tala de pins.

– Maquinistes que van confeccionant la foguera col·locant els pins de manera convenient a partir de la descàrrega dels tractors.

– Reines, dames i «damos» (acompanyants masculins de les dames de la cort festiva) que participen en la desfílada i encenen la foguera.

– Banda de música de Venta del Moro que amenitza la cercavila oficial i la crema de la foguera.

– Comunitat veïnal, i convidats en general, que participen en la tala de pins, en la confecció de la foguera, en la crema, en el volteig manual de campanes, etc.

d) Elements, procés, desenvolupament

– Esmorzar comunal preliminar dels participants en la tala, la càrrega i el trasllat de pins.

– Tala en la muntanya, poda i càrrega de pins en els tractors.

– Desfilada de tractors formant comitiva fins al lloc de la muntanya assenyalada per a dinar.

– Menjar comunal de rostit d'embotits locals amb vi del poble.

– Recorregut dels tractors al poble amb parades per a tirar morterets i fer bromes.

– Cordada final i entrada en la població.

– Parades en bars de la població on s'entonen cobles populars i es pren café i begudes.

– Tram final dels tractors cap a la plaça de l'església.

– Descàrrega de tractors a la plaça de l'església, arranament i alçament de la foguera monumental amb màquines, procés que compta amb la majoritària expectació de la gent. Repartiment de pastissos, bunyols i adobats amb font de vi.

– Cercavila oficial amb autoritats, convidats oficials, banda de música, reines de les festes, dames i «damos» des de l'ajuntament fins a la plaça de l'església.

– Encesa de la foguera per les reines de les festes mitjançant l'acte denominat «pegarle chista a la hoguera».

– Crema de la foguera amb el veïnat al seu voltant, volteig manual de campanes pels veïns i entrada a l'església per part de les famílies que volen per a presentar els seus respectes a la Mare de Déu de Loreto, patrona de Venta del Moro.

Elements: gastronomia local (embotits i companatges com la *güeña*, el *perro*, llonganissa, botifarra, xoriço, cansalada), vi de raïm boval de procedència local, pólvora, música de la banda Unió Musical de Venta del Moro, tocs de les campanes. Aquest comensalisme omnipresent de la festa patronal s'entén com un element important de celebració, que permet consolidar i augmentar els vincles de cohesió grupals entre el veïnat, perquè ratifica o accentua els llaços de germanor entre els participants en la tala i en el trasllat de pins, també amb la distribució de dolços al voltant de la foguera, o en la pràctica protagonitzada pels grups d'amics per a elaborar sopars al seu voltant, aprofitant les mateixes brases de la plaça de l'església.

Pel que fa als elements extrasensorials (imatges, olors, sabors, valors humans), els sintetitza nítidament en la seua descripció l'antic cronista local Feliciano Antonio Yeves (1920- 2014), en la seua obra *Cuentos y leyendas de mi pueblo. Venta del Moro* (Utiel, Llogodí, 1997, p.178-179): «Es el 10 de desembre de cada any quan, solemnement, se li festeja (a la Mare de Déu de Loreto) i se l'aclama en totes les concitacions populars, especialment en la foguera dedicada a Ella, en la Salve, i en l'Himne que, després de les celebracions litúrgiques, s'entonen i canten per tot el poble congregat als seus peus. Singularment el Dia de la Foguera, vespra de la festivitat, és una cosa que val la pena viure plenament pel que significa d'acostament i germanor entre tot el veïnat; és com una anticipació de la glòria, com un pressentiment de favors celestials, és l'abraçada total i completa del poble. De sempre, les festes de la Mare de Déu de Loreto han reunit en aquest poble presents i absents en un clamorós jubileu de felicitacions, salutacions, emocions, retrobaments i bons desitjos; i és que els fills d'aquesta terra esperen aquestes dates per a acudir en massa, encara que hagen de fer algun sacrifici, des dels punts més allunyats; són dates i llocs quasi sacralit-

bre y más vistosa, dejando los ramajes y acículas de los pinos cayendo hacia el exterior de forma que quede seguro y estético.

– Grupo de personas que preparan la comida en el momento, consistente en el asado de embutido y carne de procedencia local.

– Ayuntamiento que organiza la logística.

– Agentes forestales que señalan el lugar de corta de pinos.

– Maquinistas que van confeccionado la hoguera colocando los pins de forma conveniente a partir de la descarga de los tractors.

– Reinas, damas y «damos» (acompañantes masculinos de las damas de la corte festiva) que participan en el desfile y encienden la hoguera.

– Banda de música de Venta del Moro que ameniza el pasacalle oficial y la quema de la hoguera.

– Comunidad vecinal, e invitados en general, que participan en la tala de pinos, en la confección de la hoguera, en la quema, volteig manual de campanas, etc.

d) Elementos, proceso, desarrollo

– Almuerzo comunal preliminar de los participantes en la tala, carga y traslado de pinos.

– Tala en el monte, poda y carga de pinos en los tractores.

– Desfile de tractores formando comitiva hasta el lugar del monte señalado para comer.

– Comida comunal de asado de embutidos locales con vino del pueblo.

– Recorrido de los tractores al pueblo con paradas para tirar morterets y hacer bromas.

– Cordada final y entrada en la población.

– Paradas en bares de la población donde se entonan coplas populares y se toma café y bebidas.

– Tramo final de los tractores hacia la plaza de la iglesia.

– Descarga de tractores en la plaza de la iglesia, arreglo y levantamiento de la hoguera monumental con máquinas, proceso que cuenta con la mayoritaria expectación de la gente. Reparto de pasteles, buñuelos y encurtidos con fuente de vino.

– Pasacalle oficial con autoridades, invitados oficiales, banda de música, reinas de las fiestas, damas y «damos» desde el ayuntamiento a la plaza de la iglesia.

– Prendido de la hoguera por las reinas de las fiestas mediante el acto denominado «pegarle chista a la hoguera».

– Quema de la hoguera con la vecindad a su alrededor, volteig manual de campanas por los vecinos y entrada en la iglesia por parte de las familias que lo desean para presentarle sus respetos a la Virgen de Loreto, patrona de Venta del Moro.

Elementos: gastronomía local (embutidos y fiambres como la *güeña*, el *perro*, llonganiza, morcilla, chorizo, tocino), vino de uva boval de procedencia local, pólvora, música de la banda Unión Musical de Venta del Moro, toques de las campanas. Esta omnipresente comensalidad de la fiesta patronal se entiende como un elemento importante de celebración, que permite consolidar y aumentar los vínculos de cohesión grupales entre la vecindad, porque ratifica o acentúa los lazos de hermandad entre los participantes en la tala y en el traslado de pinos, también con la distribución de dulces en torno a la hoguera, o en la práctica protagonizada por los grupos de amigos para elaborar cenas a su alrededor, aprovechando las mismas brases de la plaza de la iglesia.

Respecto a los elementos extrasensoriales (imágenes, olores, sabores, valores humanos), los sintetiza nítidamente en su descripción el antiguo cronista local Feliciano Antonio Yeves (1920- 2014), en su obra *Cuentos y Leyendas de mi pueblo Venta del Moro* (Utiel, Llogodí, 1997, p.178-179): «Es el 10 de diciembre de cada año cuando, solemnemente, se le festeja (a la Virgen de Loreto) y se le aclama en todas las concitaciones populares, especialmente en la hoguera dedicada a Ella, en la Salve, y en el Himno que, tras las celebraciones litúrgicas, se entonan y cantan por todo el pueblo congregado a sus pies. Singularment el Día de la Hoguera, víspera de la festivitat, es algo que merece la pena vivirse plenament por lo que significa de acercamiento y hermandad entre todo el vecindario; es como un anticipo de gloria, como un presentimiento de favores celestiales, es el abrazo total y cabal del pueblo. De siempre, las fiestas de la Virgen de Loreto han reunido en este pueblo a presentes y ausentes en un clamoroso jubileo de parabienes, saludos, emociones, reencuentros y buenos deseos; y es que los hijos de esta tierra aguardan estas fechas para acudir en masa, aunque tengan que hacer algún sacrificio, desde los puntos más alejados; son fechas y lugares

zats per la devoció i pel costum; especialment hi ha dos moments en què l'aire s'ompli de congratulacions perquè brollen d'allò més íntim del poble: ens referim a la foguera i la salve de la vespra, i a la missa i la processó del dia de la Festa. Ja és un espectacle contemplar com es va confeccionant la foguera a la plaça, enfront de la porta del temple parroquial; veure com els xics arrosseguen els pins fins a portar-los a la foguera, i els majors -abans en carros i ara en tractors- aportant carretades de brancatge i troncs fins a fer un gran muntó a l'ample cercle de la plaça. I quan s'encén, ja a poqueta nit, entre voltejos de campanes, músiques i coets, sembla elevar les seues crepitants flames i fumegueres celebrant la gatzara de la trobada de veïns i amics que envolten la foguera en tota la seua circumferència. Les espurnes s'elevan al cel i el fum aromàtic dels pins envaeix els àmbits, tot això com proclamant l'amor devot a la Santa Verge Patrona posant-li com a peanya l'entranyable afecte, l'amistat sincera i la fraternitat més unànime, oblidant qualsevol menudesa i qualsevol diferència.

I, encara que l'endemà, 10 de desembre, és la festa major, ja que se celebra la glorificació de Maria en la translació de la casa de Natxaret a Loreto, i ser centre i eix d'aquestes festes solemnes: eucaristia, sermó i processó que són el colofó i tanquen amb brillantor totes les altres manifestacions festives i festives, socials i populars, és precisament la vespra, el Dia de la Foguera, quan el ritme vital del poble s'engangeix i fins i tot es desborda alegrement en una ecllosió de goig».

Podem entendre, per tant, que es compleixen fidelment els dos adagis populars: en valencià, «de la festa, la vespra», i en castellà, «son más las vísperas que las fiestas». D'aquesta manera, la celebració de la festa patronal diferencia amb claredat la part profana, popular i alegre, al voltant de la foguera, durant la vespra, de la part solemne i religiosa del dia de la patrona, que es materialitza amb la missa i la processó.

e) Desenvolupament i seqüència temporal

Tot el ritual es desenvolupa el 9 i el 10 de desembre.

9 de desembre

9 h. Concentració i esmorzar comunal en un bar de la localitat per a «anar als pins».

9 h 30 m. Desplaçament de tractors i participants en la foguera al lloc assenyalat per l'agent forestal per a dur a terme la tala de pins.

10 h - 13 h. Tala i càrrega d'una vintena de tractors de pins.

11 h. Concentració i eixida de dones per a la càrrega d'un tractor de pins.

11 h 30 m. Concentració i eixida de xiquets amb els seus pares per a recollir llenya per a la foguera.

13 h ca. Dinar comunal basat en rostit d'embotits locals de participants en la tala de pins.

14 h ca. Fi del dinar. Minut de silenci pels participants en la foguera ja desapareguts. Un home de respecte indica les normes per a la confecció de la foguera i la bona convivència dins d'un ambient alegre. Repartiment de pólvora facilitada per l'Ajuntament per a una primera tirada de morterets.

14 h - 15 h. Desfilada de tractors cap a la població fent dues o tres parades per a tirar morterets i realitzar actes de germanor.

15 h. S'explota la resta de pólvora i s'enfila cap al nucli urbà de la població davant de l'expectació del públic que espera.

15 h - 16 h. En els bars de la localitat es pren café i begudes i es canten cobles populars.

16 h. Últim tram dels tractors cap a la plaça de l'església.

16 h 15 m - 18 h. Muntatge de la foguera amb la descàrrega dels tractors; màquines que van alçant la foguera monumental; assortit de bunyols, dolços i vi entre la població.

19 h. Desfilada d'autoritats; convidats; reines, dames i «damos» i de la Unió Musical de Venta del Moro.

19 h 15 m. Encesa de la foguera (popularment «pegarle chista»).

19 h 15 m - 21 h. Mentre la foguera està cremant, es produeix el volteig manual de campanes a càrrec dels veïns de la població i s'acosten les famílies a veure la imatge de la Mare de Déu de Loreto envoltada de les ofrenes deixades el 8 de desembre.

23 h. A l'església parroquial, pregària, cant i salve a la Santíssima Mare de Déu de Loreto.

24 h. Castell de focs artificials.

10 de desembre

1 h. Ball.

casi sacralizados por la devoción y por la costumbre; especialmente hay dos momentos en que el aire se llena de congratulaciones porque brotan de lo más íntimo del pueblo: nos referimos a la hoguera y la salve de la víspera, y a la misa y procesión del día de la Fiesta. Ya es un espectáculo contemplar cómo y de qué manera se va confeccionando la hoguera en la plaza, frente a la puerta del templo parroquial; el ver como los muchachos arrastran sus pinos hasta llevarlos a la hoguera, y los mayores -antes en carros y ahora en tractores- aportando carretadas de ramaje y troncos hasta hacer un gran montón en el amplio círculo de la plaza. Y al prenderse fuego, ya anocheciendo, entre volteos de campanas, músicas y cohetes, parece elevar sus chisporroteantes llamas y humaredas celebrando la algazara del encuentro de vecinos y amigos que rodean la hoguera en toda su circunferencia. Las chispas se elevan al cielo, y el humo aromático de los pinos invade los ámbitos, todo ello como proclamando el amor devoto a la Santa Virgen Patrona poniéndole como peana el entrañable afecto, la amistad sincera y la fraternidad más unánime, olvidando cualquier pequeñez y cualquier diferencia.

Y, aunque el día siguiente, 10 de diciembre, es la fiesta mayor al celebrarse la glorificación de María en la traslación de la casa de Nazareth a Loreto, y ser centro y eje de estos solemnes festejos: eucaristía, sermón y procesión que ponen colofón y broche a todas las demás manifestaciones festivas y festivas, sociales y populares, es precisamente la víspera, el Día de la Hoguera, cuando el ritmo vital del pueblo se agiganta y hasta se desborda alegremente en ecllosión de gozo.»

Podemos entender, por tanto, que se cumplen fielmente los dos adagios populares: en valenciano, «de la festa, la vespra», y en castellano, «son más las vísperas que las fiestas». De modo que la celebración del festejo patronal diferencia con claridad la parte profana, popular y alegre, en torno a la hoguera, durante la víspera, de la parte solemne y religiosa del día de la patrona, que se materializa con la misa y la procesión.

e) Desarrollo y secuencia temporal

Todo el ritual se desarrolla el 9 y 10 de diciembre.

9 de diciembre

9 h. Concentració y almuerzo comunal en un bar de la localidad para «ir a los pinos».

9 h 30 m. Desplazamiento de tractores y participantes en la hoguera al lugar señalado por el agente forestal para realizar la corta de pinos.

10-13 h. Tala y carga de una veintena de tractores de pinos.

11 h. Concentració y salida de mujeres para la carga de un tractor de pinos.

11 h 30 m. Concentració y salida de niños con sus padres para recoger leña para la hoguera.

13 h ca. Comida comunal basada en asado de embutidos locales de participantes en la tala de pinos.

14 h ca. Fin de comida. Minuto de silencio por los participantes en la hoguera ya desaparecidos. Un hombre de respeto indica las normas para la confección de la hoguera y la buena convivencia dentro de un ambiente alegre. Reparto de pólvora facilitada por el Ayuntamiento para una primera tirada de morteretes.

14-15 h. Desfile de tractores hacia la población realizando dos o tres paradas para tirar morteretes y realizar actos de hermandad.

15 h. Se explota el resto de pólvora y se enfila hacia el casco urbano de la población ante la expectación del público que espera.

15 h - 16 h. En los bares de la localidad se toma café, bebidas y se cantan coplas populares.

16 h. Último tramo de los tractores hacia la plaza de la Iglesia.

16 h 15 m - 18 h. Montaje de la hoguera con la descarga de los tractores; máquinas que van levantando la hoguera monumental; surtido de buñuelos, dulce y vino entre la población.

19 h. Desfile de autoridades; invitados; reinas, damas y «damos» y de la Unió Musical de Venta del Moro.

19 h 15 m. Encendido de la hoguera (popularmente «pegarle chista»).

19 h 15 m. - 21 h. Mientras la hoguera está ardiendo, se produce el volteo manual de campanas por los vecinos de la población y se acercan las familias a ver la imagen de la Virgen de Loreto rodeada de las ofrendas dejadas el 8 de diciembre.

23:00 horas: En la iglesia parroquial, plegaria, canto y salve a la Santísima Virgen de Loreto.

24 h. Castillo de fuegos artificiales.

10 de diciembre

1 h. Baile.

1 h - 7 h. Grups de veïns i amics s'acosten a la foguera per a observar-la i rostir embotits locals.

8 h. «Despertá» amb músics i «chocolatá».

11 h. Cercaviles amb reines i corts d'honor, autoritats i Comissió de Festes, acompanyats per la Unió Musical.

12 h. Missa en honor de la Mare de Déu de Loreto i processó.

14 h. «Masclatá» i vi d'honor per a tota la població.

19 h. Ball del dia de la Mare de Déu de Loreto.

f) Relació de béns mobles i immobles o entorns d'interés vinculats

Béns mobles:

– Destrals i motoserres.

– Cordes de lligar la càrrega dels remolcs.

– Botes de vi.

– Tractors.

– Pólvora.

Béns immobles:

– Muntanyes de la Derrubiada.

– Camins tradicionals i carretera d'arribada al poble.

– Carrers del recorregut tradicional de tractors i cercavila oficial per a encendre la foguera.

– Plaça de l'església, on es confecciona i crema la foguera.

– Església de la Mare de Déu de Loreto de Venta del Moro, declarada bé de rellevància local.

– Torre i campanar on es realitza el volteig manual de campanes.

El toc de campanes forma part de la identitat d'un poble, com és fàcilment comprovable si advertim que cada campana gaudeix de personalitat, so i nom propis i que tota la comunitat veïnal de Venta del Moro identifica el so de les campanes de l'església parroquial sense possibilitat de confondre-les amb les d'una altra localitat. No hi ha cap estandarització possible, ni convé que n'hi haja, en el toc i el so de les campanes. El toc manual de campanes de Venta del Moro és patrimoni immaterial. Especialment ressenyable és el volteig manual de campanes que ha quedat preservat com una singularitat popular a la comarca. El campanar de Venta del Moro té actualment quatre campanes:

– Sant Antoni Abat és la de més volum, fosa en 1945.

– Nostra Senyora de Loreto, la segona en grandària, fosa l'any 1950. Conserva el jou original de fusta del segle XVIII.

– Santa Cecília és la tercera en grandària, fosa en 1997.

– Sant Isidre Llaurador és la campana més xicoteta o «zumbanillo», fosa en 1997.

5. Interpretació i simbolisme

És una «foguera de vespres» que se celebra sempre el 9 de desembre, sense acomodacions de data, dia anterior a la festivitat de la Mare de Déu de Loreto, patrona de Venta del Moro. Per tant, és una pira en llaor d'aquesta advocació mariana titular de la parròquia. Hi ha tractoristes que participen en la foguera per tradició familiar, que ha passat d'una generació a l'altra, i es dona el cas que un determinat germà s'ha compromès a continuar aportant la càrrega de pi davant de la falta o la impossibilitat per part del pare. Per exemple, és el cas del septuagenari Gervasio Haya, que va ser l'assenyalat entre els huit germans per a continuar la tradició paterna d'aportar un carro de llenya a la foguera. A més, és una de les diverses fogueres rituals que a Venta del Moro es fan en el solstici d'hivern, quan el camp reposa i les tasques agrícoles minven en urgència. La duresa del fred hivernal és contrarrestada amb la calor de les flames en una foguera comunitària que reuneix el veïnat per a celebrar el patronatge marià, el qual precisament està situat en el calendari local en el moment en què han conclòs les labors agràries, és a dir, després de la recol·lecció de les collites tradicionals (raïm, ametla i oliva), una vegada culminat l'emmagatzematge dels productes de la terra en els cellers, les sitges i l'almàssera locals. L'apoteosi de la festa de la foguera introdueix la comunitat en una fase de letargia, a imitació de la naturalesa, que conclou amb la primavera i la celebració de la Resurrecció, quan es manifesten de nou altres celebracions populars, com bé exemplifica «el judes».

El ritual es desenvolupa en tota la seua primera fase en plena vinculació amb la naturalesa, més concretament amb l'entorn forestal. Venta del Moro posseeix una extensíssima massa forestal que ha sigut una font molt important d'aprofitament per als seus habitants de recursos tan

1-7 h. Grupos de vecinos y amigos se acercan a la hoguera para observarla y asar embutidos locales.

8 h. «Despertá» con músicos y «chocolatá».

11 h. Pasacalles con reinas y cortes de honor, autoridades y Comisión de Fiestas, acompañados por la Unión Musical.

12 h. Misa en honor a la Virgen de Loreto y procesión.

14 h. «Masclatá» y vino de honor para toda la población.

19 h. Baile del día de la Virgen de Loreto.

f) Relación de bienes muebles e inmuebles o entornos de interés vinculados

Bienes muebles:

– Hachas y motosierras.

– Cuerdas de atar la carga de los remolques.

– Botas de vino.

– Tractores.

– Pólvora.

Bienes inmuebles:

– Montes de la Derrubiada.

– Caminos tradicionales y carretera de llegada al pueblo.

– Calles del recorrido tradicional de tractores y pasacalle oficial para prender la hoguera.

– Plaza de la iglesia donde se confecciona y quema la hoguera.

– Iglesia de la Virgen de Loreto de Venta del Moro, declarada bien de relevancia local.

– Torre y campanario donde se realiza el volteo manual de campanas.

El toque de campanas forma parte de la identidad de un pueblo como es fácilmente comprobable si advertimos que cada campana goza de su propia personalidad, sonido y nombre y que toda la comunidad vecinal de Venta del Moro identifica el sonido de las campanas de la iglesia parroquial sin posibilidad de confundirlas con las de otra localidad. No hay estandarización posible, ni conviene que la haya, en el toque y sonido de las campanas. El toque manual de campanas de Venta del Moro es patrimonio inmaterial. Especialmente reseñable es el volteo manual de campanas que ha quedado preservado como una singularidad popular en la comarca. El campanario de Venta del Moro posee actualmente cuatro campanas:

– San Antonio Abad es la de mayor volumen, fundida en 1945.

– Nuestra Señora de Loreto, la segunda en tamaño, fundida en el año 1950. Conserva su yugo original de madera del siglo XVIII.

– Santa Cecilia, es la tercera en tamaño, fundida en 1997.

– San Isidro Labrador, es la campana menor o «zumbanillo», fundida en 1997.

5. Interpretación y simbolismo

Es una «hoguera de vísperas» que se celebra siempre el 9 de diciembre, sin acomodaciones de fecha, día anterior a la festividad de la Virgen de Loreto, patrona de Venta del Moro. Por tanto, es una pira en loor de esta advocación mariana titular de la parroquia. Hay tractoristas que participan en la hoguera por tradición familiar, que ha pasado de una a otra generación, dándose el caso de que un determinado hermano se ha comprometido a seguir aportando la carga de pino ante la falta o imposibilidad por parte del padre. Por ejemplo, es el caso del septuagenario Gervasio Haya que fue el señalado entre los ocho hermanos para continuar la tradición paterna de aportar un carro de leña a la hoguera. Además, es una de las varias hogueras rituales que en Venta del Moro se realizan en el solsticio de invierno, cuando el campo reposa y las tareas agrícolas menguan en su urgencia. La dureza del frío hivernal es contrarrestada con el calor de las llamas en una hoguera comunitaria que reúne a la vecindad para celebrar el patronazgo mariano, el cual precisamente se halla situado en el calendario local en el momento en que han concluido las labores agrarias, es decir, tras la recolección de las cosechas tradicionales (uva, almendra y oliva), una vez culminado el almacenaje de los productos de la tierra en las bodegas, silos y almazara locales. La apoteosis de la fiesta de la hoguera introduce a la comunidad en una fase de letargo, a imitación de la naturaleza, que concluye con la primavera y la celebración de la Resurrección, cuando se manifiestan de nuevo otras celebraciones populares, como bien ejemplifica «el judas».

El ritual se desarrolla en toda su primera fase en plena vinculación con la naturaleza, más concretamente con el entorno forestal. Venta del Moro posee una extensísima masa forestal que ha sido una fuente muy importante de aprovechamiento para sus habitantes de recursos

importants com la fusta, la llenya, la tea, la pastura, l'espert, el carbó, la calc, l'algeps, l'aigua, la caça, la fornilla, etc. El ritual recorda aquest origen agrari-pecuari-silvícola de la població que es manté en l'actualitat, encara que ja quasi exclusivament en la faceta agrícola dedicada a la vinya, l'ametler i l'olivera. La foguera suposa un retorn a la muntanya de la comunitat veïnal, un contacte que en el passat va ser molt estret amb aquesta font quasi inesgotable de recursos per a la comunitat veïnal, quan es practicava una agricultura de subsistència. Aquest entorn forestal va servir a moltes generacions de ventamorins per a viure en caserius dispersos per les serres i muntanyes o per a aconseguir béns imprescindibles per a la seua subsistència bàsica al poble i les aldees.

El foc ha estat i continua estant present en molts dels rituals i les festivitats mediterrànies des de l'època antiga. El caràcter ambivalent de la flama com a font de llum i calor i, alhora, amb l'efecte devastador de la combustió que impedeix qualsevol retorn a la matèria original, li atorguen significats oposats i complementaris de saviesa i amor sagrat, i, alhora, de justícia implacable i destrucció. En molts casos, la foguera és un ritual de renovació i purificació, que simbolitza l'obertura d'una nova etapa. Així, a Venta del Moro, el 27 de gener, es cremen les cistelles velles a Sant Julià per a renovar l'aixovar domèstic o antany es llançava a la foguera de la Mare de Déu de Loreto la boina vella per a calar-se la nova immediatament.

És, a més, la gran foguera comunal que sobreix i integra tota la localitat en comparació amb d'altres que es fan a Venta del Moro, organitzades per barris o carrers per a celebrar Sant Antoni o Sant Julià «el Cestero». Atesa la seua condició de foguera comunal «de vespres» vinculada amb el patronatge de la parròquia i la integració de tota la població amb tota la piràmide d'edat, des dels xiquets fins als majors, és un ritual profundament interioritzat, capaç per si mateix d'haver engendrat una cohesió col·lectiva genuïna a Venta del Moro.

La particular dispersió poblacional entre Venta del Moro i les seues aldees ens ha permés heretar un llegat actiu, completament vinculat a les fogueres com a ritual festiu. Aquestes pires es combinen amb el calendari litúrgic i es vinculen amb la commemoració d'un sant o una santa al mateix temps que amb el cicle agrícola. Les fogueres rituals de la comarca se solen produir al voltant del solstici d'hivern. La primera és la que es fa per Sant Francesc Xavier a l'aldea de Jaraguas, que s'efectuava antigament la vespra del sant, és a dir, el 2 de desembre, tot i que en l'actualitat s'ha acomodat al divendres més pròxim a la festivitat. És una foguera comunal a la plaça de l'església amb material combustible abundant que és recollit al matí pels agricultors. També es confecciona una xicoteta fogata al marge que és anomenada «la de las patatas». Cap a les nou de la nit tota l'aldea sopa conjuntament formant grups amb el que cada família porta de sa casa. Els coets acompanyen la pira. És una foguera que des de fa uns quants anys s'ha revitalitzat i ha incrementat l'afluència de participants. La foguera de la Mare de Déu de Loreto de Venta del Moro, ja comentada, que se celebra el 9 de desembre. Les fogueres més esteses al terme municipal de Venta del Moro són les de Sant Antoni. Aquesta referència és pròpia i general d'una societat agropecuària, perquè és el sant protector dels animals domèstics, els de treball i el bestiar, tots fonamentals en l'economia llauradora. La foguera es confecciona la vespra del sant, en aquest cas, el 16 de gener, encara que en les aldees han acomodat aquesta data al cap de setmana més pròxim per a assegurar més afluència de participants i, especialment, el retorn dels seus veïns que per qüestions laborals s'han traslladat de domicili. A Venta del Moro, les fogueres es continuen confeccionant la vespra del sant i es fan en diversos carrers de la població, entre grups de veïns o amics, sopant tots junts aprofitant les brases que es van retirant de la fogata. Es reparteixen morterets (anteriorment coets borratxos o correcames) que s'encenen la nit de la festa. A Casas de Moya la foguera comunal es munta a la plaça de l'església la vespra del sant i és de gran envergadura, ja que coincideix amb la festivitat patronal, i el veïnat hi participa amb una dotzena de tractors ben carregats de llenya. La fusta és condicionada amb cura de manera que queda una bonica imatge de la plaça. Es continuen fent fogueres amb caràcter comunal a sant Antoni Abat el cap de setmana pròxim a la festa a les aldees de Casas del Rey, Casas de Pradas, Los Marcos i Las Monjas.

Una altra festa encara activa en algun barri de Venta del Moro és la de Sant Julià «el Cestero», que és el patró de la diòcesi de Conca, a la qual va pertànyer Venta del Moro fins a 1958 i la festivitat de la qual se celebra el 28 de gener. Sant Julià va ser, a més, segon bisbe de Conca i

tan importants como la madera, leña, teta, pasto, esparto, carbón, cal, yeso, agua, caza, fornilla, etc. El ritual recuerda este origen agrario-pecuario-silvícola de la población que se mantiene en la actualidad, aunque ya casi exclusivamente en su faceta agrícola dedicada a la vid, almendro y oliva. La hoguera supone un retorno al monte de la comunidad vecinal, un contacto que en el pasado fue muy estrecho con esa fuente casi inagotable de recursos para la comunidad vecinal, cuando se practicaba una agricultura de subsistencia. Ese entorno forestal que sirvió a muchas generaciones de venturreños para vivir en caseríos dispersos por las sierras y montañas o para conseguir bienes imprescindibles para su subsistencia básica en el pueblo y aldeas.

El fuego ha estado y continúa estando presente en muchos de los rituales y festividades mediterráneas desde la época antigua. El carácter ambivalente de la llama como fuente de luz y calor y, a la vez, con el efecto devastador de la combustión que impide cualquier retorno a la materia original, le otorgan significados opuestos y complementarios de sabiduría y amor sagrado a la par que justicia implacable y destrucción. En muchos casos, la hoguera es un ritual de renovación y purificación, que simboliza la apertura de una nueva etapa. Así, en Venta del Moro, el 27 de enero, se queman las cestas viejas a San Julián para renovar el ajuar doméstico o antaño se echaba a la hoguera de la Virgen de Loreto la boina vieja para inmediatamente calarse la nueva.

Es, además, la gran hoguera comunal que sobresale e integra a toda la localidad frente a otras que se realizan en Venta del Moro, organizadas por barrios o calles para celebrar a San Antón o San Julián «el Cestero». Debido a su condición de hoguera comunal «de vísperas» vinculada con el patronazgo de la parroquia y la integración de toda la población con toda su pirámide de edad, desde niños hasta los mayores, es un ritual profundamente interiorizado, capaz por sí mismo de haber engendrado una genuina cohesión colectiva en Venta del Moro.

La particular dispersión poblacional entre Venta del Moro y sus aldeas nos ha permitido heredar un legado activo, completamente vinculado a las hogueras como ritual festivo. Estas piras se combinan con el calendario litúrgico y se vinculan con la conmemoración de un santo o santa al mismo tiempo que con el ciclo agrícola. Las hogueras rituales de la comarca suelen producirse en torno al solsticio de invierno. La primera es la realizada a San Francisco Javier en la aldea de Jaraguas, que se efectuaba antiguamente la víspera del santo, es decir, el 2 de diciembre, aunque en la actualidad se ha acomodado al viernes más cercano a la festividad. Es una hoguera comunal en la plaza de la iglesia con abundante material combustible que es recogido por la mañana por los agricultores. También se confecciona una pequeña fogata al margen que es llamada «la de las patatas». Hacia las nueve de la noche toda la aldea cena conjuntamente formando grupos con lo que cada familia trae de su propia casa. Los cohetes acompañan la pira. Es una hoguera que desde hace unos años se ha revitalizado, incrementando la afluencia de participantes. La hoguera de la Virgen de Loreto de Venta del Moro ya comentada que se celebra el 9 de diciembre. Las hogueras más extendidas en el término municipal de Venta del Moro son las de San Antón. Esta referencia es propia y general de una sociedad agropecuaria, pues es el santo protector de los animales domésticos, los de trabajo y de los ganados, todos ellos fundamentales en la economía campesina. La hoguera se confecciona en la víspera del santo, en este caso el 16 de enero, aunque en las aldeas han acomodado esta fecha al fin de semana más próximo para asegurar una mayor afluencia de participantes, y en especial el retorno de sus vecinos que por cuestiones laborales han trasladado su domicilio. En Venta del Moro, las hogueras se siguen confeccionando la víspera del santo y se realizan en varias calles de la población, entre grupos de vecinos o amigos, cenando todos juntos aprovechando las ascuas que se van retirando de la fogata. Se reparten morteretes (anteriormente carretillas o cohetes rateros) que son prendidos en la noche de la fiesta. En Casas de Moya la hoguera comunal se monta en la plaza de la iglesia la víspera del santo y es de gran envergadura al coincidir con la festividad patronal, participando la vecindad con una docena de tractores bien cargados de leña. La madera es acondicionada cuidadosamente quedando una bonita imagen de la plaza. Se siguen realizando hogueras con carácter comunal a san Antonio Abad en el fin de semana cercano a la fiesta en las aldeas de Casas del Rey, Casas de Pradas, Los Marcos y Las Monjas.

Otra fiesta aún activa en algún barrio de Venta del Moro es la de San Julián «el Cestero» que es el patrono de la diócesis de Cuenca a la que perteneció Venta del Moro hasta 1958 y cuya festividad se celebra el 28 de enero. San Julián fue, además, segundo obispo de Cuenca y se

s'anomena «el Cestero» perquè, pel que sembla, segons conta la tradició popular, ja com a mitrat, deixava a una banda l'anell episcopal i trenava cistelles per a regalar-les als pobres. Així doncs, era tradició cremar cistelles velles i altres estris d'espart, vim i canya. A Venta del Moro encara es continua cremant alguna pira de cistelles en la vespra. Altres fogueres del solstici hivernal que se celebraven al terme de Venta del Moro eren la de la Candelera el 2 de febrer; el 3 de febrer es feien fogates a Sant Blai a Casas de Moya i Casas del Rey; i el 5 de febrer a Santa Àgueda a Casas de Moya. Acabat l'hivern, començava un altre cicle (Pasqua, mayos, sega, Sant Joan, verema), en què el foc deixava pas a la llum pròpia de l'equinocci de primavera i de tardor.

6. Percepció i implicació de la població i grau d'obertura al públic

La foguera de la Mare de Déu de Loreto és un ritual absolutament obert i participatiu, sense que hi haja ni tan sols una confraria que el regisca. La comunitat veïnal és la verdadera protagonista i la que organitza el ritual sense necessitat d'organitzacions intermèdies. Tot i ser una festa de gran càrrega identitària per als ventamorins, és freqüent que moltes persones que no hi hagen nascut, però estiguen vinculades amb el poble, hi participen d'una manera activa en fases com la de la tala de pins. També els estrangers que s'han domiciliat a la localitat i desenvolupen labors agrícoles s'integren activament en els actes. Tot-hom està convidat a participar en el ritual en la seua integritat, complint la condició de plena accessibilitat. La festa incideix en tota la població que acompanya tant la confecció de la foguera com la crema d'aquesta. Una multitud, mentre la foguera està en marxa, puja al campanar per a fer el volteig manual o entra a l'església per a venerar la imatge de la Mare de Déu de Loreto i fotografiar-se amb les seues ofrenes. La gent també es posa al costat o damunt de la foguera per a fer-se fotografies, mentre es reparteixen adobats, dolços i vi a tots els congregats.

El ritual es realitza espontàniament, marcat per la tradició i per mitjà de la perpetuació intergeneracional, gràcies a la implicació dels veïns que aporten els estris necessaris (destrals, tractors, motoserres...), mentre que l'administració municipal ofereix cobertura logística en l'organització i el finançament de l'esmorzar i del dinar comunals, el tancament al trànsit del recorregut, la pólvora i el castell de focs artificials, etcètera. També és l'administració local la que coordina les entitats necessàries per al desenvolupament de la festa, per a la qual cosa contacta amb els agents mediambientals, els bombers i la Comissió de Veïns. La Comissió de Festes i reines, dames i «damos» intervien en la cercavila i l'encesa de la foguera.

7. Salvaguardes

a) Protecció administrativa

L'Ajuntament de Venta del Moro vetla perquè la foguera continue sent un dels dies culminants de la vida veïnal. Aporta la logística i coordina els diferents col·lectius implicats, a més de costejar gran part de les despeses.

b) Agents i metodologia de la transmissió

L'organització del ritual, atés que ha sigut interioritzat per la comunitat veïnal des de menuts, és pràcticament espontània, sense necessitat d'una organització convocant, més enllà que es publique en el llibre de festes. Uns homes d'edat i de respecte són els que vetlen perquè dins de l'alegria festiva, el ritual es desenvolupe d'acord amb la tradició i sense incidències.

La transmissió és intergeneracional, i la participació també; s'ajunen fins a tres generacions en el ritual. Fins i tot els xiquets aporten els seus pins a la foguera acompanyats pels pares.

c) Altres accions de salvaguarda

Es destacable que des de fa uns quants anys hi haja una convocatòria específica per als xiquets i xiquetes, que, ajudats pels seus pares fan la seua aportació de fusta combustible a la foguera. D'aquesta manera, assimilen i assumeixen el ritual des de menuts. En el futur, aquests xiquets s'incorporaran a la festa d'adults juntament amb son pare o sa mare.

d) Identificació de riscos i diagnòstic

El ritual té un caràcter tan marcadament identitàri i gaudeix de tal popularitat i tirada en la comunitat veïnal que la seua continuïtat no està en risc, i en l'actualitat és una festa en alça. Malgrat situar-se en dates hivernals i generalment laborables, no s'ha acomodat la data a cap de setmana, atés que la comunitat, tant la que resideix al poble com la

le denomina «el Cestero» porque, al parecer, según cuenta la tradición popular, ya como mitrado, dejaba a un lado su anillo episcopal y trenzaba cestas para regalarlas a los pobres. Así pues, lo tradicional era quemar cestas viejas y otros enseres de esparto, mimbre y caña. En Venta del Moro aún se sigue quemando alguna pira de cestas en la víspera. Otras hogueras del solsticio invernal que se celebraban en el término de Venta del Moro eran la de la Candelaria el 2 de febrero; el 3 de febrero se realizaban fogatas a San Blas en Casas de Moya y Casas del Rey; y el 5 de febrero a Santa Águeda en Casas de Moya. Acabado el invierno, comenzaba otro ciclo (Pascua, mayos, siega, San Juan, vendimia) donde el fuego dejaba paso a la luz propia del equinoccio primaveral y otoñal.

6. Percepción e implicación de la población y grado de apertura al público

La hoguera de la Virgen de Loreto es un ritual absolutamente abierto y participativo, sin que haya siquiera una cofradía que lo rija. La comunidad vecinal es la verdadera protagonista y la que organiza el ritual sin necesidad de organizaciones intermedias. Aún siendo una fiesta de gran carga identitaria para los venturreños, es frecuente que muchas personas no nacidas, pero vinculadas con el pueblo, participen de una forma activa en fases como la de la corta de pinos. También los extranjeros que se han domiciliado en la localidad y desarrollan labores agrícolas se integran activamente en los actos. Todo el mundo está invitado a participar en el ritual en su integridad, cumpliendo la condición de plena accesibilidad. La fiesta incide en toda la población que acompaña tanto la confección de la hoguera como su quema. Una muchedumbre, mientras la hoguera está en marcha, sube al campanario para realizar el volteo manual o entra en la iglesia para venerar la imagen de la Virgen de Loreto y fotografiarse con sus ofrendas. También la gente junto o sobre la hoguera para hacerse fotografías, mientras se reparten encurtidos, dulces y vino a todos los congregados.

El ritual se realiza espontáneamente, marcado por la tradición y mediante su perpetuación intergeneracional, gracias a la implicación de los vecinos que aportan los útiles necesarios (hachas, tractores, motosierras...), mientras que la administración municipal ofrece cobertura logística en la organización y costeo del almuerzo y de la comida comunal, el cierre al tráfico del recorrido, la pólvora y castillo de fuegos artificiales, etcétera. También es la administración local la que coordina a las entidades necesarias para el desarrollo de la fiesta, contactando con los agentes medioambientales, los bomberos y la Comisión de Vecinos. La Comisión de Fiestas y reinas, damas y «damos» intervien en el pasacalle y el encendido de la hoguera.

7. Salvaguardas

a) Protección administrativa

El Ayuntamiento de Venta del Moro vela porque la hoguera siga siendo uno de los días cumbres de la vida vecinal. Aporta la logística y coordina a los diferentes colectivos implicados, además de costear gran parte de los gastos.

b) Agentes y metodología de la transmisión

La organización del ritual, debido a que ha sido interiorizado por la comunidad vecinal desde niños, es prácticamente espontáneo, sin necesidad de una organización convocante, más allá de que se publique en el libro de fiestas. Unos hombres de edad y de respeto son los que velan porque dentro de la alegría festiva, el ritual se desarrolle acorde a la tradición y sin incidencias.

La transmisión es intergeneracional y la participación también, juntándose hasta tres generaciones en el ritual. Incluso, los niños aportan sus pinos a la hoguera acompañados por los padres.

c) Otras acciones de salvaguarda

Es destacable que desde hace unos años haya una convocatoria específica para los niños y niñas que ayudados por sus padres realizan su aporte de madera combustible a la hoguera. De esta manera, asimilan y asumen el ritual desde pequeños. En el futuro, estos niños se incorporarán a la fiesta de adultos junto con su padre o madre.

d) Identificación de riesgos y diagnòstic

El ritual posee un caràcter tan marcadament identitàri i gaudeix de tal popularitat i querència en la comunitat veïnal que su continuïtat no se haya en riesgo, y en la actualidad es una fiesta en alza. A pesar de situarse en fechas invernales y generalmente laborables, no se ha acomodado la fecha a fin de semana, dado que la comunidad, tanto la que

que viu fora, adapta la seua activitat laboral per a lliurar el 9 i el 10 de desembre a fi de participar en el ritual.

No obstant això, Venta del Moro és un municipi inserit en una dinàmica demogràfica regressiva, pròpia dels pobles de l'interior de la província de València, per la qual cosa la festa en un futur es pot veure amenaçada o minvada pel flagell de la despoblació. Venta del Moro, amb un terme de 272 km², posseeix una enorme superfície forestal, en gran part necessitada d'aclarides regulars i tals selectives per la gran densitat d'arbratge que generen els pins poc desenvolupats, del qual deriva el perill inherent i el risc d'incendi forestal. Una legislació forestal molt restrictiva i ignorant de les circumstàncies i els costums locals podria posar traves al ritual en un futur. En l'actualitat, són els agents mediambientals els que marquen la zona de tall i encinten els pins que han de ser tallats, per la qual cosa el ritual es desenvolupa respectant els condicionants forestals del Parc Natural de les Gorges del Cabriol i dins de la filosofia ecològica de la sostenibilitat. Només es tallen pins blancs assenyalats pels agents mediambientals en concordança amb les seues prioritats d'aclarida de muntanya.

Donada la monumentalitat de la foguera i la potent càrrega de combustible d'aquesta, sempre han d'estar presents dues cisternes de bombers, com es fa en l'actualitat. En el seu moment, ja es va preparar la plaça amb un empedrat especial resistent a la potència calorífica de la pira.

e) Objectius, estratègies i accions proposades per a la salvaguarda

El primer objectiu seria obtenir una figura de protecció juridicopatrimonial per al ritual, i aquest és el fi principal d'aquesta fitxa de catàleg per a obtenir la declaració de la foguera de la Mare de Déu de Loreto de Venta del Moro com a bé immaterial de rellevància local per part de la Generalitat Valenciana. Aquesta figura el podria protegir de riscos que amenacen la seua continuïtat com els declarats en el punt anterior.

Tot i que és una festa molt estimada per la comunitat, és poc coneguda més enllà de la comarca d'origen. Caldria una major difusió perquè es coneguera més a la resta de la Comunitat Valenciana, de manera que s'acostara gent forana a observar-la i a gaudir-ne donat el seu caràcter obert i participatiu, un resultat que es podria aconseguir mitjançant l'esmentada declaració i la difusió en els mitjans de comunicació (premsa en paper i digital o la mateixa televisió autonòmica), així com l'edició de fullets explicatius i la realització d'estudis acadèmics.

La singularitat del ritual per la puresa, l'originalitat i el caràcter intergeneracional i participatiu que presenta exigeix un nivell més alt de coneixement acadèmic de la festa per part d'estudis d'etnografia, antropològics i sociològics. Una acció seria contactar amb les diferents universitats valencianes per a oferir-los la possibilitat de fer un estudi del ritual i publicar-lo en una monografia.

Seria pertinent establir un protocol de seguretat respecte a la fase de tala i transport de pins fins a la població i pel que fa a l'acte de la crema de la foguera. I fins i tot també sobre l'ús de pólvora en determinades zones.

8. Valoració i justificació de la declaració

És un ritual que es remunta a temps immemorials, que pràcticament s'ha desenvolupat sense interrupció cronològica i que s'ha conservat íntegre en la seua puresa i originalitat, sense ingerències o pressions externes que l'hagen modificat. Ni tan sols la data, el 9 de desembre, es modifica encara que caiga en dia laborable i en mes hivernal. S'han respectat les pautes i els ritmes temporals, així com tots els elements naturals i de paisatges tradicionals. Part del ritual es desenvolupa en ple bosc de la partida municipal de la Derrubiada, la qual cosa recorda la tradicional vinculació de la comunitat veïnal amb la seua extensa reserva forestal, que ha sigut una font molt important de proveïment per als seus habitants de recursos tan importants com fusta, llenya, tea, pastura, espart, gamó, carbó, calç, algeps, aigua, caça, fornilla, etc.

És una vertadera festa comunal i autònoma. En el ritual la comunitat veïnal és la vertadera protagonista i implicada en la seua organització, sense que hi haja una organització intermèdia (confraria, associació) que la regisca. L'administració municipal té només un paper subaltern i de suport logístic.

Un altre valor singular del ritual és la seua transmissió intergeneracional, que moltes vegades implica fins a tres generacions en fases com

reside en el pueblo como la que vive fuera, adapta su actividad laboral para librar el 9 y el 10 de diciembre con objeto de participar en el ritual.

No obstante, Venta del Moro es un municipio inserto en una dinámica demográfica regresiva, propia de los pueblos del interior de la provincia de Valencia, por lo que la fiesta en un futuro puede verse amenazada o menguada por la lacra de la despoblación. Venta del Moro con sus 272 km cuadrados posee una enorme superficie forestal, en gran parte necesitada de aclareos regulares y tals selectivas por la gran densidad de arbolado que generan los pinos poco desarrollados, del que deriva el peligro inherente y el riesgo de incendio forestal. Una legislación forestal muy restrictiva e ignorante de las circunstancias y costumbres locales podría en un futuro poner trabas al ritual. En la actualidad, son los agentes medioambientales los que marcan la zona de corte y encantan los pinos que deben ser cortados, por lo que el ritual se desarrolla con respeto a los condicionantes forestales del Parque Natural de las Hoces del Cabriel y dentro de la filosofía ecológica de la sostenibilidad. Solo se cortan pinos carrascos señalados por los agentes medioambientales en concordancia con sus prioridades de aclareo de monte.

Dada la monumentalidad de la hoguera y su potente carga de combustible siempre han de estar presentes dos cubas de bomberos como se realiza en la actualidad. En su día, ya se preparó la plaza con un adoquinado especial resistente a la potencia calorífica de la pira.

e) Objetivos, estrategias y acciones propuestas para la salvaguarda.

El primer objetivo sería obtener una figura de protección juridicopatrimonial para el ritual y ese es el fin principal de esta ficha de catálogo para obtener la declaración de la hoguera de la Virgen de Loreto de Venta del Moro como bien inmaterial de relevancia local por parte de la Generalitat Valenciana. Esta figura podría protegerlo de riesgos que amenacen su continuidad como los declarados en el punto anterior.

Aunque es una fiesta muy querida por la comunidad es poco conocida más allá de la comarca de origen. Sería necesaria una mayor difusión para que aumentara su conocimiento en el resto de la Comunidad Valenciana, de forma que se acercara gente foránea a observarla y disfrutarla dado su carácter abierto y participativo, un resultado que se podría conseguir mediante la citada Declaración y su difusión en los medios de comunicación (prensa en papel y digital o la propia televisión autonómica), así como con la edición de folletos explicativos y la realización de estudios académicos.

La singularidad del ritual por su pureza, originalidad y carácter intergeneracional y participativo exige un mayor nivel de conocimiento académico de la fiesta por parte de estudios de etnografía, antropológicos y sociológicos. Una acción sería contactar con las diferentes universidades valencianas para ofrecerles la posibilidad del estudio del ritual y su publicación en una monografía.

Sería pertinente establecer un protocolo seguridad respecto a la fase de tala y transporte de pinos hasta la población y respecto al acto de la quema de la hoguera. E incluso también sobre el uso de pólvora en determinadas zonas.

8. Valoración y justificación de la declaración

Es un ritual que se remonta a tiempos inmemoriales, que prácticamente se ha desarrollado sin interrupción cronológica y que se ha conservado íntegro en su pureza y originalidad, sin injerencias o presiones externas que lo hayan modificado. Incluso la fecha, 9 de diciembre, no se modifica a pesar de caer en día laborable y en mes hivernal. Se ha respetado las pautas y ritmos temporales, así como todos los elementos naturales y de paisajes tradicionales. Parte del ritual se desarrolla en pleno bosque de la partida municipal de la Derrubiada, recordando la tradicional vinculación de la comunidad vecinal con su extensa reserva forestal que ha sido una fuente muy importante de abastecimiento para sus habitantes de recursos tan importantes como la madera, leña, teda, pasto, esparto, gamón, carbón, cal, yeso, agua, caza, fornilla, etc.

Es una verdadera fiesta comunal y autònoma. En el ritual la comunidad vecinal es la verdadera protagonista e implicada en su organización, sin que exista una organización intermedia (cofradía, asociación) que la rijan. La administración municipal posee sólo un papel subalterno y de apoyo logístico.

Otro valor singular del ritual es su transmisión intergeneracional que muchas veces implica hasta tres generaciones en fases como la tala

la tala i càrrega de pins, els esmorzars comunals, la confecció i crema de fogueres o el volteig manual de campanes. És, sens dubte, una festa que la comunitat té absolutament interioritzada des de la infància i que forma part de la seua consciència identitària de poble i ha generat tota una memòria col·lectiva. L'arrelament del ritual al poble és enorme i són dies en què la socialització familiar és molt intensa. El ritual implica la realització d'altres tradicions, com el volteig manual de campanes, el cant de la salve i la pregària pròpia de Venta del Moro, així com múltiples percepcions extrasensorials de so (campanes, pólvora), olor (fum, pólvora), emoció (companyonia, retrobaments familiars), etc.

El ritual compleix amb valors com ara:

- La plena accessibilitat, ja que tothom està convidat a participar-hi d'una manera espontània.
- La sostenibilitat mediambiental, ja que els pins talats són els que selecciona l'autoritat forestal per a zones d'aclarida.
- El principi d'igualtat i no discriminació, atès que la dona ja està completament integrada en algunes de les fases antigament reservades exclusivament als homes, com és l'aportació de fusta i la confecció de la foguera.
- Es valoren els grups portadors de la manifestació com a usuaris legítims d'aquesta i es respecta el seu principi de participació i el dinamisme intrínsec propi del ritual.
- El ritual no exclou ningú i se segueix la Convenció de la Unesco per la qual el patrimoni immaterial està basat en el respecte a la naturalesa, com el respecte mutu entre comunitats, grups i individus

Aquesta figura de protecció jurídicopatrimonial per al ritual com la de bé immaterial de rellevància local per part de la Generalitat Valenciana contribuiria a:

- Protegir el ritual pel que fa a l'originalitat, la puresa i l'autonomia.
- Identificar una part del patrimoni cultural immaterial valencià fins ara poc conegut.
- Assegurar la continuïtat de la tradició davant d'amenaques i riscos exposats.
- Contribuir a difondre i promocionar un ritual pertanyent a la diversitat cultural valenciana.

y carga de pins, los almuerzos comunales, la confección y quema de hogueras o el volteo manual de campanas. Es, sin duda, una fiesta que la comunidad la tiene absolutamente interiorizada desde pequeño y que forma parte de su conciencia identitària de pueblo y ha generado toda una memoria colectiva. El arraigo del ritual en el pueblo es enorme y son días en que la socialización familiar es muy intensa. El ritual implica la realización de otras tradiciones como el volteo manual de campanas, el canto de la salve y la plegaria propia de Venta del Moro, así como múltiples percepciones extrasensoriales de sonido (campanas, pólvora), olor (humo, pólvora), emoción (camaradería, reencuentros familiares), etc.

El ritual cumple con valores como:

- La plena accesibilidad, ya que todo el mundo está invitado a participar de una manera espontánea.
- Sostenibilidad medioambiental, pues los pinos talados son los seleccionados por la autoridad forestal para zonas de aclareo.
- Principio de igualdad y no discriminación, pues la mujer ya está completamente integrada en algunas de las fases antiguamente reservada exclusivamente a los hombres, como es el aporte de madera y confección de la hoguera.
- Se valora a los grupos portadores de la manifestación como usuarios legítimos de ella, respetando su principio de participación y el dinamismo intrínsec propio del ritual.
- El ritual no excluye a nadie y se sigue la Convención de la Unesco por la cual el patrimonio inmaterial está basado en el respeto a la naturaleza, como el mutuo entre comunidades, grupos e individuos

Esta figura de protección jurídicopatrimonial para el ritual como la de Bien Inmaterial de Relevancia Local por parte de la Generalitat Valenciana contribuiría a:

- Proteger el ritual en su originalidad, pureza y autonomía.
- Identificar una parte del patrimonio cultural inmaterial valenciano hasta ahora poco conocido.
- Asegurar la continuidad de la tradición ante amenazas y riesgos expuestos.
- Contribuye a difundir y promocionar un ritual perteneciente a la diversidad cultural valenciana.